

Katarzyna Denis¹

Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego
w Warszawie

Bogusław Jagusiak²

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Zależność między bezpieczeństwem narodowym Polski a tożsamościowymi uwarunkowaniami polityki rosyjskiej

Streszczenie

W artykule przedstawiono rozważania autora nad wpływem tożsamości międzynarodowej Federacji Rosyjskiej (1991) na bezpieczeństwo narodowe Polski. Proces rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich był początkiem końca wielkiego imperium. Dotychczasowy ład międzynarodowy uległ całkowitej dezaktualizacji. Początek lat 90. XX wieku przyniósł Stanom Zjednoczonym Ameryki całkowitą dominację w stosunkach międzynarodowych. Mimo że Federacja Rosyjska została jedyną sukcesorką wszelkich praw po upadłym mocarstwie, musiała zmierzyć się z konsekwencjami nowego układu sił na świecie oraz kryzysem wewnętrznym. Równocześnie z odbudową państwa, Rosja rozpoczęła pracę nad redefinicją swojej tożsamości. Mimo znacznego osłabienia kraju rząd na Kremlu nie zrezygnował z dominacji w regionie, a z czasem zaczął wykazywać aspiracje powrotu do odgrywania znaczącej roli na kontynencie europejskim oraz w wymiarze globalnym.

Słowa kluczowe: Federacja Rosyjska, mocarstwo, imperium rosyjskie, tożsamość międzynarodowa, bezpieczeństwo, bezpieczeństwo narodowe, Rzeczpospolita Polska

1. Tożsamość Federacji Rosyjskiej po 1989 roku

Początek lat 90. XX wieku był przełomem. Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) –dotychczasowe mocarstwo – zaczął rozpadać się na oczach całego świata. Rosja powstała w grudniu 1991 roku, jako spadkobierczyni wszelkich praw po byłym imperium, straciła swoją dotychczasową tożsamość. W wyniku rozpadu Związku Radzieckiego, Rosja utraciła nie tylko kontrolę

¹ E-mail: katarzyna.denic@interia.pl.

² E-mail: boguslaw.jagusiak@wat.edu.pl.

nad znaczną częścią terytorium, potencjałem militarnym, technicznym, infrastrukturalnym i ludzkim, ale, co najważniejsze, zaprzepaściła szansę na aktywne kształtowanie stosunków międzynarodowych w regionie i na świecie. Fakt upadku ZSRR dobitnie skomentował obecnie najważniejszy człowiek Federacji Rosyjskiej Władimir Putin, określając go „największą geopolityczną katastrofą XX wieku”³.

Jak pisze Agnieszka Bryc w swoim artykule: „Tożsamość międzynarodową warunkują czynniki geograficzne, historyczne, demograficzne, ustrojowe, ekonomiczne i wojskowe, a ponadto kulturowe, ideologiczne i psychologiczne, w tym kontekście także geopolityka, z jej specyficznym stosunkiem do terytorium, strefy wpływów i ekspansji”⁴. Budowana na tych elementach tożsamość państwa wyraża się między innymi poprzez politykę wewnętrzną i zewnętrzną kraju.

Z punktu widzenia Rzeczypospolitej Polskiej (RP), najważniejszymi czynnikami determinującymi obecne wyzwania i zagrożenia kreowane przez Rosję są pierwiastki: geograficzny, geopolityczny, historyczny oraz – niedoceniany – ideologiczny.

Pierwszym, podstawowym elementem, od którego należy zacząć rozważania dotyczące tożsamości państwa rosyjskiego jest jego położenie geograficzne. Rosja jest krajem o unikalnym potencjale terytorialnym. Jej powierzchnia obejmuje obszar od Europy Wschodniej aż do Oceanu Spokojnego, zajmując tym samym areał ponad 17 mln km², dając Federacji Rosyjskiej (FR) pozycję największego państwa na świecie. Sąsiaduje z czternastoma krajami (licząc granicę Kaliningradu z Polską i Litwą), z czego osiem z nich to regiony byłego ZSRR. W tym aspekcie warto zwrócić uwagę, że to właśnie granica z RP obecnie tworzy istotne dla rosyjskiego rządu problemy. Chodzi tu przede wszystkim o to, iż Polska jest największym państwem Unii Europejskiej (UE) i Sojuszu Północno-atlantycznego (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO) – najdalej wysuniętym na wschód. Tym samym tworzy pewnego rodzaju bufor między strefą wpływów FR a Europą Zachodnią. Rosja już od lat 90. XX wieku nie kryła swojego sprzeciwu wobec przesuwania granicy NATO i przybliżania się sił Sojuszu do jej rubieży (w tym umacniania militarnego tych terenów), zarzucając mu działanie prowokacyjne⁵.

Do położenia geograficznego Rosji bezpośrednio odnosi się klasyczna rosyjska myśl geopolityczna z lat 20. XX wieku. Idea eurazjyzmu charakteryzuje się wizją wielonarodowościowego imperium państw Eurazji, w którym prymat wiedzie Rosja, a naród rosyjski odgrywa szczególną rolę. Dodatkowo przyjmuje założenie, iż Federacja Rosyjska nie należy ani do Europy, ani do Azji, tworząc podmiot wyjątkowy, odrębny. Oprócz tego autorzy podkreślają, iż jedyną eurazjatycką religią jest prawosławie, jako

³ P. Rojek, *Koniec Imperium?*, „Pressje” 2014, teka 37, s. 8.

⁴ A. Bryc, *Wpływ geopolityki na tożsamość międzynarodową Polski i Rosji*, [w:] *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa 2012, s. 24.

⁵ R. Śmigielski, *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM”, 18 lutego 2010, nr 28 (636), s. 1.

element istotny i spajający rosyjską tożsamość⁶. Warto nadmienić, że taka wizja przekłada się w dużej mierze na dzisiejszą politykę zagraniczną Kremla. Przede wszystkim zwraca się uwagę na szczególne położenie i znaczenie Rosji, która nie identyfikuje się ani z krajami Zachodu ani z państwami azjatyckimi, stanowiąc o swojej wyjątkowości i nadrzędności w stosunkach międzynarodowych. Dodatkowo koncepcja ta wyznaczała głównego wroga, jakim jest szeroko pojmowany Zachód – co potwierdza się i w dzisiejszych, najnowszych strategiach bezpieczeństwa i obronności kraju⁷. Mimo że idea początku XX wieku tak szybko straciła na znaczeniu, odrodziła się po rozpadzie ZSRR jako „neoeurazjatyzm” – szczególnie popularny w dzisiejszej Rosji w środowiskach nacjonalistycznych⁸.

Do obszaru Rosji i Eurazji odnosi się również koncepcja geopolityczna znanego geografą Halforda Mackindera. Zakłada ona istnienie obszaru zwanego *heartlandem* (centrum), który ma fundamentalne znaczenie dla rywalizacji międzypaństwowej i w konsekwencji hegemonii globalnej⁹.

Mapa 1. Geopolityczny model świata Mackindera

Źródło: P. Eberhardt, *Koncepcja Heartlandu Halforda Mackindera*, „Przegląd Geograficzny” 2011, t. 83, z. 2, s. 260.

Według teorii, zawładnięcie centrum oraz kontrolowanie strefy wewnętrznej (do której należy m.in. Europa Wschodnia) przez jedno państwo da owemu krajowi dominację nad światem, co „znajduje do pewnego stopnia odzwierciedlenie również i w dzisiejszym postrzeganiu przez Rosję przestrzeni post-radzieckiej”¹⁰. Potwierdza to

⁶ A. Cienciera, *Klasyczne koncepcje geopolityczne*, [w:] *Geopolityka*, red. A. Dybczyński, Warszawa 2013, s. 70-71.

⁷ Por. *Ukaz Prezidenta Rosyjskiej Federacji ot 31 dekabrja 2015 goda N 685 „O Strategii nacjonalnoy bezopasnosti Rosyjskiej Federacji”*, <http://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>, [dostęp: 20.05.2016]; *Wojennaja doktrina Rosyjskiej Federacji opublikowana 30 djekabrja 2014 g., data podpisania 25 djekabrja 2014 g.*, art. 12, www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html, [dostęp: 20.05.2016].

⁸ A. Cienciera, *Klasyczne...*, op. cit., s. 71.

⁹ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006, s. 23-24.

¹⁰ *Ibidem*, s. 24.

fakt stworzenia Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) w grudniu 1991 roku, stwarzającej większość byłych republik radzieckich (bez Litwy, Łotwy i Estonii). Inicjatywa ta miała na celu reintegrację tego obszaru po rozpadzie ZSRR oraz kurczowe zatrzymanie chociaż części swoich wpływów w tych rejonach, co miało ograniczyć oddziaływanie państw Zachodu na tym terenie.

Inne koncepcje oparte o założenia geograficzne, a nawet geostrategiczne, dotyczące Europy i Eurazji pojawiły się żywo w polityce rosyjskiej w połowie lat 90. XX w. Wtedy to narodziła się idea stworzenia Wielkiej Europy¹¹. Pomysł zaciągnięty został od koncepcji „wspólnego europejskiego domu” Michaiła Gorbaczowa z końca lat 80. Do głównych założeń idei Gorbaczowa należało: zakończenie zimniej wojny oraz przekonanie o możliwości współpracy międzyblokowej na rzecz wspólnych wartości i strategicznych interesów, w tym zapewnienia bezpieczeństwa na kontynencie oraz poprawy jakości życia¹². Po zakończeniu okresu zimnowojennego oraz rozpadzie Związku Radzieckiego koncepcja straciła rację bytu. W konsekwencji pojawiła się nowa, częściowo powielona przez kolejnego autora. Idea Wielkiej Europy Borysa Jelcyna zakładała: zniesienie linii podziałów w Europie, stworzenie na terenie kontynentu potencjału, któremu nie mógłby dorównać żaden inny region świata, ponadto Rosja miałaby mieć pełne prawo do decydowania o sprawach europejskich – w tym o najważniejszych, czyli sprawach bezpieczeństwa¹³. Do idei, która miała pozwolić Federacji Rosyjskiej powrócić do gry na arenie między-narodowej wraca również obecny prezydent Rosji Władimir Putin¹⁴. Koncepcja w rozumieniu Putina narodziła się w 2001 roku, po zamachach w Stanach Zjednoczonych. Rosyjski prezydent zakładał, iż główną osią stosunków FR i Europy miał być trójkąt Rosja – Niemcy – Francja, a współpraca miałaby się odbywać na trzech szczeblach: społecznym, gospodarczym i obronnym¹⁵. W konsekwencji planów włączania się Rosji w struktury europejskie chciano zminimalizować wpływy USA na terytorium Europy (tym samym osłabiając NATO i sojusze bilateralne ze Stanami Zjednoczonymi) oraz rozszerzyć swoje kompetencje do możliwości wywierania nacisku na państwa europejskie.

Co warto zauważyć, Polska dla Rosji nie była, ani nie jest w tym zakresie żadnym partnerem, mimo wszystkich swoich atutów, chociażby położenia czy wielkości.

Różnorodność powstających koncepcji w sferze geopolitycznej na przestrzeni tylko lat 90. XX wieku świadczy o dużym zagubieniu tożsamościowym Rosji po upadku Związku Radzieckiego. Fakt, że obecnie wygrywa jednak idea

¹¹ M. Menkiszak, *Wielka Europa. Putinowska wizja (dez)integracji europejskiej*, „Prace OSW”, październik 2013, nr 46, s. 8.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, s. 9-10.

¹⁴ Szerzej o przyczynach powrotu do idei Wielkiej Europy przez W. Putina: ibidem, s. 10; M. Menkiszak, *Prozachodni zwrot w polityce zagranicznej Rosji: przyczyny, konsekwencje, perspektywy*, „Punkt Widzenia OSW”, październik 2002.

¹⁵ M. Menkiszak, *Wielka Europa...*, op. cit., s. 10-11.

z lat 20. XX w. może dowodzić o tęsknocie narodu rosyjskiego za odgrywaniem jednej z głównych ról na arenie światowej i powrotem do tożsamości imperialnej.

Trzecim elementem składającym się na tożsamość danego kraju jest jego historia, którą w dużej mierze warunkuje element pierwszy, czyli położenie geograficzne. W tym aspekcie, ograniczając się tylko do okresu powojennego, można postawić tezę, iż fundamentalne znaczenie dla dzisiejszych stosunków między Polską a Rosją oraz dla bezpieczeństwa narodowego RP ma fakt, że państwo polskie należało niegdyś do strefy wpływów Moskwy. Prawie pół wieku odcisnęło głębokie piętno nie tylko na Polakach, ale również na myśleniu rosyjskich władz, uzurpujących sobie prawo o decydowaniu (w pewnym stopniu) o losach i międzynarodowej pozycji Polski. Nie zmieniło się to po upadku ZSRR, a najlepszym tego przykładem był moment ubiegania się rządu polskiego o członkostwo najpierw w strukturach NATO¹⁶, a potem okres przygotowań i akcesja do wspólnoty państw Unii Europejskiej. Wejście Rzeczypospolitej Polskiej oraz krajów Europy Środkowo-Wschodniej do organizacji pro-amerykańskich, o charakterze militarnym i gospodarczo-politycznym, było dużym ciosem dla Rosji, w której interesie leżało alienowanie tych państw od struktur zachodnich. Sprzeciw, który szczególnie wyraźny był na przełomie XX i XXI w., miał zapobiec przybliżaniu się struktur wojskowych do granicy FR¹⁷ oraz zminimalizować skutki alienacji Moskwy¹⁸.

Mimo wszystko w przypadku Rosji da się zauważyć, iż to nie czynniki obiektywne, kształtujące tożsamość państwa są najbardziej istotne, a wręcz przeciwnie – dominującą rolę odgrywa tu element subiektywny, określony przez społeczeństwo tego kraju. Za Stanisławem Bieleniem można podać, że: „Jednym z najważniejszych czynników tożsamości międzynarodowej współczesnej Rosji jest tradycja mocarstwowa i imperialna”¹⁹. To ona spaja wszystkie wyżej wymienione ogniwa i daje pełen obraz dzisiejszej Federacji Rosyjskiej. W tym zakresie pojęcie „mocarstwowości” odnosi się nie do stanu faktycznego pozycji Rosji na arenie międzynarodowej, ale do samookreślenia siebie, jako narodu. Co niepokojące, „Rosyjska mocarstwowość skłania się do imperialnego mesjanizmu, nacjonalizmu, orientacji antyzachodniej oraz rozwiązań militarystycznych i autorytarnych. Mocarstwowość i imperium zlewają się w jedną całość”²⁰.

W kontekście niniejszego artykułu, fakt odżywiającej we władzach rosyjskich idei o prowadzeniu polityki opartej na tworzeniu imperium, którą formułuje Władimir Putin, jest niepokojący dla państw takich jak kraje byłego ZSRR²¹ oraz Europy

¹⁶ Zob. L. Kościuk, *Prognozy reakcji Rosji na rozszerzenie NATO*, Toruń 1996; S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006, s. 266.

¹⁷ R. Śmigielski, *Doktryna wojenna...*, op. cit.

¹⁸ S. Bieleń, *Tożsamość...*, op. cit., s. 266.

¹⁹ Ibidem, s. 91.

²⁰ Ibidem, s. 92.

²¹ Zob. M. Menkiszak, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW”, 28.03.2014, nr 131.

Środkowej i Wschodniej. Motywowane jest to tym, że nieodzownym działaniem przy tworzeniu imperium jest podbój i tym samym ekspansja terytorialna²².

2. Potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Polski

Według *(Mini)słownika* przygotowanego przez Biuro Bezpieczeństwa Narodowego pojęcie „bezpieczeństwo” to: ‘teoria i praktyka zapewniania możliwości przetrwania (egzystencji) i realizacji własnych interesów przez dany podmiot, w szczególności poprzez wykorzystywanie szans (okoliczności sprzyjających), podejmowanie wyzwań, redukcja ryzyka oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów’²³. W tym zakresie, opierając się na publikacji Jerzego Stańczyka, można wyróżnić dwa zasadnicze elementy bezpieczeństwa „gwarancję nie-naruszalnego przetrwania danego podmiotu oraz swobody jego rozwoju”²⁴. Zapewnienie przetrwania gwarantuje ciągłość danego podmiotu – jego nieprzerwaną egzystencję, co przekłada się na możliwości jego swobodnego rozwoju. Warto ponadto zaznaczyć, czym jest istota bezpieczeństwa. Za Jerzym Stańczykiem „istotą [...] bezpieczeństwa jest pewność”²⁵. Jeżeli to ona właśnie determinuje dwa wymienione wyżej komponenty, to oznacza, że najważniejsze z punktu widzenia bezpieczeństwa jest minimalizowanie wyzwań i zagrożeń, a tym samym maksymalizowanie poczucia pewności²⁶. Posiłkując się tak pojmowaną definicją bezpieczeństwa, można dojść do wniosku, że państwo, które nie może być pewne w swoim środowisku, nie jest również bezpieczne. Takim przypadkiem, zdaniem autora, jest Polska, a podmiotem utrudniającym swobodę realizacji polskich interesów na gruncie regionalnym i między-narodowym jest Federacja Rosyjska.

Rosja, jako „odradzające się” mocarstwo, jest groźna nie tylko ze względu na swój ogromny potencjał, ale i tożsamość państwa imperialnego, którego misją jest dominacja i ekspansja. Do dwóch głównych osi zagrożenia dla Polski należy niebezpieczeństwo agresji zbrojnej lub hybrydowej, związane z polskim zaangażowaniem w działania zachodnich organizacji, tj. NATO i Unii Europejskiej, oraz położeniem geograficznym, które naraża RP na sąsiedztwo państw słabych, niestabilnych wewnętrznie lub po prostu wrogich. Charakterystyka owych strategicznych płaszczyzn rosyjskiego zagrożenia została przedstawiona w dwóch kolejnych częściach artykułu.

²² S. Bieleń, *Tożsamość...*, op. cit., s. 92-93.

²³ Hasło: *bezpieczeństwo*, [w]: *(Mini)słownik BBN*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html>, [dostęp: 20.03.2016].

²⁴ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 18.

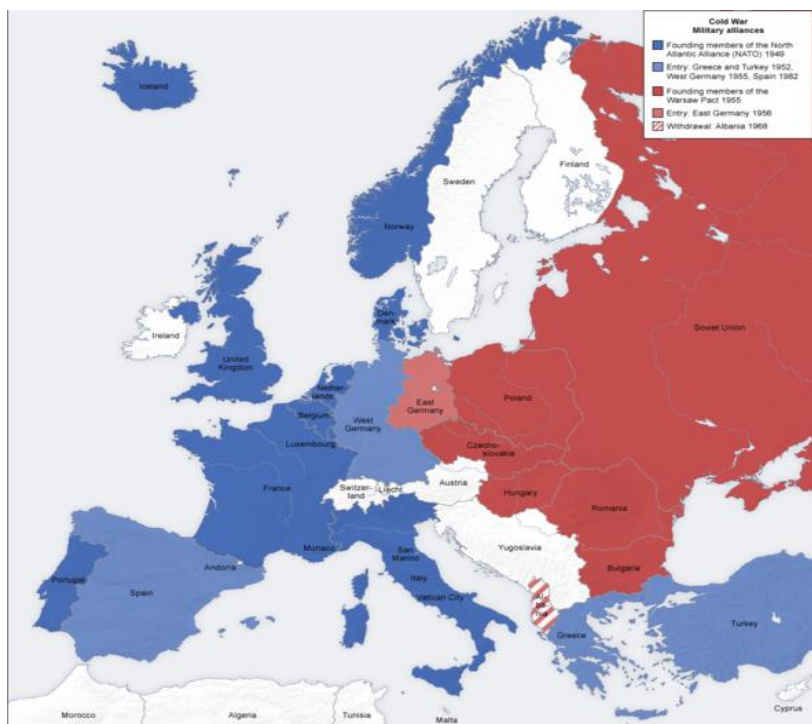
²⁵ Ibidem, s. 20.

²⁶ Por. R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 1 (86), s. 7-12.

3. Zagrożona strefa wpływów Rosji

Po II wojnie światowej strefa wpływów ZSRR sięgała aż do granic Europy Zachodniej, w całości obejmując państwa Europy Środkowej i Wschodniej, co obrazuje mapa poniżej.

Mapa 2. Podział wpływów po II wojnie światowej

Źródło: www.pl.wikibooks.org/wiki/Wikipedysta:Szwedzki/Transformacja#/media/File:Cold_war_europe_military_alliances_map_en.png [dostęp: 14.02.2016].

Rywalizacja między blokiem zachodnim i Rosją o strefę wpływów rozgrywa się od lat, i to u wschodniej granicy RP. Tym samym, w interesie Polski i jej bezpieczeństwa jest czuwanie nad przebiegiem toczącej się batalii o wschód Europy²⁷. Analizę rywalizacji należy zacząć od podania powodów, dla których obie strony są tak zaangażowane w tym regionie.

Okres lat 90. XX wieku był czasem poszukiwania przez rząd rosyjski pomysłu na nowe oblicze kraju. Rosja, borykająca się z problemami wewnętrznymi, była słaba. Jedyne, co stwierdzono z całą stanowczością, to priorytet zachowania swoich wpływów w państwach byłego Związku. Z perspektywy rosyjskiej, kraje byłego ZSRR są strategicznie ważnymi obiektami w polityce Kremla. Mimo rozpadu więzi politycznych „państwo rosyjskie posiada szereg pozytywnych przesłanek warunkujących politykę zorientowaną na jego byłe republiki”²⁸. Najważniejszym

²⁷ P. Żurawski vel. Gajewski, *Geopolityka – siła – wola, Rzeczypospolitej zmagania z losem*, Kraków 2010, s. 295.

²⁸ A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, op. cit., s. 38.

argumentem dla Rosji oraz korzystnym pretekstem dla wszelkich ingerencji w sprawy wewnętrzne suwerennych państw byłego ZSRR są przede wszystkim Rosjanie mieszkający

w byłych republikach, których w mniemaniu Kremla należy chronić²⁹.

Po utracie możliwości nacisku na kraje środkowoeuropejskie oraz nadbałtyckie państwa, należące do WNP, pozostały dla Rosji jedynymi i tym samym najważniejszymi oraz strategicznie ważnymi obiektami wpływów. Tak rozpoczęła się walka władz rosyjskich o zatrzymanie pod swoją kuratelą chociażby części dawnych ośrodków oddziaływań.

Spuścizna pozostawiona po ZSRR, w postaci więzi łączących dane państwa, zaowocowała ideą powołania Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Już w grudniu 1991 roku Rosja, Ukraina oraz Białoruś utworzyły specyficzny pod względem struktury i celów sojusz WNP. Niedługo potem do organizacji dołączyły inne były republiki: Azerbejdżan, Armenia, Kazachstan, Kirgizja, Mołdowa, Tadżykistan, Turkmenistan oraz Uzbekistan.³⁰ Jako ostatnia do grona członków WNP dołączyła Gruzja, która przystąpiła do organizacji dopiero w 1993 roku³¹. Z założenia ta forma integracji przewidywała współpracę wielo-płaszczyznową i tworzyła pewnego rodzaju hybrydę. Osobliwość organizacji polegała niejako na próbie odzwierciedlenia struktur – pod względem integracji w sferze bezpieczeństwa – Sojuszu Północnoatlantyckiego, a pod względem gospodarczym (w tym np. swobody przepływu osób) – Unii Europejskiej³².

Według strategii polityki zagranicznej Rosji: „Od 1993 roku najważniejszym kierunkiem stała się bliska zagranica, celem zaś utrzymanie WNP w strefie wyłącznych wpływów Rosji[...]”³³.

Problem dotyczący sprzeczności interesów między Polską (jako członkiem UE) a Federacją Rosyjską rozpoczął się w momencie formowania zarysów polityki sąsiedzkiej Unii zorientowanej na wschód Europy. Zintensyfikowanie działania Unii Europejskiej względem państw byłego Związku Radzieckiego było związane z rozrostem UE na wschodnie terytoria Europy³⁴. Inicjatywa wejścia organizacji na nowy poziom stosunków z krajami sąsiedzkimi tego regionu rozpoczęła się po 2004 roku³⁵. Do podstawowych celów budowania więzi UE – państwa Europy Wschodniej można zaliczyć rozwijanie współpracy gospodarczej oraz próby kontroli rozwoju

²⁹ K. Iwańczuk, *Geopolityczna pozycja Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006, s. 82.

³⁰ P. Kuspyś, *Wspólnota Niepodległych Państw – stan faktyczny i perspektywy*, „Biuletyn Opinie”, kwiecień 2009, nr 10, s. 2.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem, s. 3.

³³ A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?*, wyd. 2, Warszawa 2009, s. 52-53.

³⁴ Kiedy to do UE wstąpiła część państw byłego bloku wschodniego z czasów zimnej wojny, a zew-nętrzną granicą Unii stała się bezpośrednią granicą z państwami WNP.

³⁵ K. Pełczyńska-Nałęcz, *Integracja czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów*, „Prace OSW”, kwiecień 2011, nr 36, s. 5.

przemian zachodzących w tych państwach. Natomiast ciekawą rzecz zauważa w swojej publikacji Adam Lelonek, który stawia tezę, iż „Politycznej walki o Mołdawię, Gruzję, a zwłaszcza Ukrainę nie można ograniczać jedynie do aspektu ekonomicznego czy koncepcji tworzenia »przyjaznego« buforu dobrosąsiedztwa UE. Jest to precyzyjna i totalna w rozmachu batalia o nowy układ sił na obszarze Eurazji, [...]”³⁶. Dla Zachodu kluczową rolę odgrywają tu możliwości tych krajów, które w istotny sposób mogłyby zmienić rozkład potencjałów danych sojuszy na kontynencie. Tym samym sytuacja państw Europy Wschodniej jest dość skomplikowana i zależna od polityki świata zachodniego i Rosji, która w żadnym wypadku nie chce stracić swojej pozycji na tym terytorium.

Proces zapoczątkowany największym rozszerzeniem Unii Europejskiej(2004)³⁷, kontynuowany przez kolejne pięć lat, doczekał się inauguracji w maju 2009 roku³⁸. Przy dużym udziale Polski powstał projekt Partnerstwa Wschodniego, obejmujący: Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzję, Mołdawię oraz Ukrainę. Integracja z państwami byłego ZSRR była dla UE szansą, ale i wyzwaniem, ponieważ tworząc dla siebie obszar przyjaznego sąsiedztwa uderzała w żywotne interesy FR. Taki stan rzeczy, który nałożył się na gro innych przyczyn, doprowadził do kryzysu strategicznego partnerstwa UE – Rosja³⁹.

Przykładem ścierania się strategicznych interesów państw Unii i Rosji może być Gruzja, która została zaatakowana przez siły Federacji Rosyjskiej w sierpniu 2008 roku⁴⁰. Napaść mogła być bezpośrednim skutkiem otrzymania na szczycie w Bukareszcie w kwietniu 2008 roku obietnicy o przyszłym gruzińskim członkostwie w strukturach NATO⁴¹.

Drugim wymownym przykładem prób zwrotu w kierunku prozachodnim i jego konsekwencji jest Ukraina, gdzie od 2014 roku, u granic Polski, toczy się ukraińsko-rosyjska wojna hybrydowa⁴². Zaognienie sytuacji na linii Kijów – Moskwa, nastąpiło w przeddzień podpisania przez Ukrainę umowy stowarzyszeniowej z UE.

³⁶ A. Lelonek, *Partnerstwo Wschodnie a geopolityczna rywalizacja o obszar byłego ZSRR między Rosją a Zachodem*, „Portal Spraw Zagranicznych”, 28 listopada 2013, <http://www.psz.pl/117-polityka/partnerstwo-wschodnie-a-geopolityczna-rywalizacja-o-obszar-bylego-zsrr-miedzy-rosja-a-zachodem>, [dostęp: 3.02.2016].

³⁷ Rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 roku było największym tego typu przedsięwzięciem w historii organizacji. Tego roku do grona członków UE dołączyło 10 państw: Cypr, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Słowacja, Słowenia oraz Węgry.

³⁸ A. Barabasz, M. Piechocki, *Partnerstwo Wschodnie jako instrument polityki wschodniej UE?*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2012, nr 6, s. 259-262.

³⁹ M. Menkiszak, *Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys „strategicznego partnerstwa”*, „Prace OSW”, styczeń 2006, nr 22, s. 5-6.

⁴⁰ P. Żurawski vel. Gajewski, *Geopolityka...*, op. cit., s. 272.

⁴¹ M. Matusiak, *Gruzińskie wybory. Między silnym państwem a demokracją*, „Punkt Widzenia OSW”, lipiec 2012, nr 29, s. 7.

⁴² Definicja – patrz hasło: *wojna hybrydowa*, [w:] (Mini)słownik BBN, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html> [dostęp: 20.03.2016]; Zob. D. Materniak, *Dziwna wojna na Ukrainie*, Portal Spraw Zagranicznych, 29.07.2014, <http://www.psz.pl/127-unia-europejska/dariusz-materniak-dziwna-wojna-na-ukrainie> [dostęp: 4.02.2016].

Strona rosyjska, wywierając presję na władze ukraińskie, robiła wszystko, by do parafowania umowy nie doszło⁴³. W konsekwencji, stronie rosyjskiej udało się „przekonać” władze w Kijowie. Tym samym ówczesny prezydent Wiktor Janukowycz podjął decyzję o wstrzymaniu przygotowań do podpisania umowy z Unią Europejską⁴⁴. Takie działanie władz oburzyło prozachodnie społeczeństwo Ukrainy, które wyszło na ulice. W wyniku tych zająć doszło do zamieszek i wielomiesięcznego kryzysu wewnętrznego, który ewoluował do rozmiarów wojny hybrydowej między obozem prozachodnim a grupami prorosyjskimi wspieranymi przez armię Kremla⁴⁵.

Gruzja i Ukraina są żywymi przykładami rosyjskich zapędów imperialistycznych, które godzą w suwerenność państwową krajów ościennych. Dodatkowo, jest to ostrzeżenie dla wszystkich państw byłej strefy wpływów Rosji, iż zacieśnianie więzi transatlantyckich w postaci wzmożonej kooperacji w ramach NATO lub działanie na rzecz pogłębiania integracji w sferze bezpieczeństwa europejskiego na gruncie Unii Europejskiej może skończyć się rosyjską agresją zbrojną na takie terytorium. Polska powinna wyciągnąć z tego lekcję, ponieważ kolejnym „przystankiem” w drodze ku rozrostowi mocarstwa Władimira Putina może stać się Rzeczpospolita Polska.

4. Problematyczne, wschodnie sąsiedztwo Polski

Dziś zasięg oddziaływań polityki Moskwy kończy się na wschodniej granicy Rzeczypospolitej Polskiej. Dla Polski implikacją tak rozciągającej się granicy wpływów rosyjskich jest sąsiedztwo niestabilnych wewnętrznie państw, których losy zależą bezpośrednio lub pośrednio od woli politycznej rządu na Kremlu⁴⁶. Do i tak skomplikowanej sytuacji dochodzi również kontekst Obwodu Kaliningradzkiego i anektowanego Krymu oraz państw nadbałtyckich, należących do byłych republik radzieckich, gdzie dużą rolę odgrywa mniejszość rosyjska.

Krajem bezpośrednio i najmocniej związanym z Federacją Rosyjską jest Białoruś. Oprócz wspólnoty kulturowej, historycznej oraz bliskości geograficznej, ważnym czynnikiem łączącym te państwa jest wspólnota wartości i interesów. Ich kooperacja odbywa się na różnych płaszczyznach, lecz dla obu krajów najbardziej wydajną i najmniej kontrowersyjną formą jest współpraca w sferze bezpieczeństwa oraz stopniowego rozwoju potencjału militarnego⁴⁷. W razie planowanych przez Rosję

⁴³ T. Iwański, A. Wierzbowska-Miazga, *Rosja przeciwdziała zbliżeniu Ukrainy z Unią Europejską*, „Analizy OSW”, 28.08.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-08-28/rosja-przeciwdziala-zblizeniu-ukrainy-z-unia-europejska> [dostęp: 4.02.2016].

⁴⁴ W. Konończuk, *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, Analizy OSW, 27.11.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie> [dostęp: 4.02.2016].

⁴⁵ D. Materniak, *Dziwna wojna na Ukrainie...*, op. cit.

⁴⁶ Sąsiedztwo Białorusi – zdeklarowanego sojusznika Federacji Rosyjskiej, Ukrainy, która pogrążona jest w hybrydowej wojnie z państwem rosyjskim, i Kaliningradu – obwodu należącego bezpośrednio do FR.

⁴⁷ Zob. W. Konończuk, *Trudny „Sojusznik”*. Białoruś w polityce Rosji, „Prace OSW” 2008, s. 20-24.

działań ofensywnych wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej bliska współpraca obu podmiotów może mieć kluczowe znaczenie dla szybkości i skuteczności przeprowadzanych operacji. Dla Polski, ale i NATO oraz UE, jest to wielkie wyzwanie, by zabezpieczyć granicę z Białorusią i działać w tym regionie odstraszająco.

Kraje nadbałtyckie, o których mowa, to Litwa, Łotwa i Estonia. Od roku 2004 należą one do Unii Europejskiej oraz struktur NATO, jednak mimo to zagrożenie ze strony Rosji dla tych państw nie zmalało. Według analizy przeprowadzonej przez instytut RAND niebezpieczeństwo jest realne, szczególnie biorąc pod uwagę ostatnie wydarzenia na Ukrainie⁴⁸. Jak przewiduje dokonana przez RAND symulacja, siły rosyjskie są w stanie zająć wszystkie trzy państwa w ciągu 60 godzin. Przy czym analitycy wskazują, iż obecne rozmieszczenie wojsk NATO nie pozwoliłoby na skuteczną pomoc zagrożonym państwom⁴⁹. Oprócz tego, gen. Ben Hodges – głównodowodzący siłami USA w Europie – poinformował w 2015 roku, iż jednym z najbardziej zapalnych obszarów na świecie jest polska Suwalszczyzna (dokładnie: przesmyk suwalski przedstawiony na mapie poniżej)⁵⁰. Łącząc oba te fakty można w przybliżonym stopniu określić przebieg potencjalnego ataku Rosji.

Mapa 3. Przesmyk suwalski

Źródło: P. Dubiński, *Przesmyk suwalski kluczem do planów Rosji. Putin wykorzysta słabość NATO?*, Wirtualna Polska, http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Przesmyk-suwalcki-kluczem-do-planow-Rosji-Putin-wykorzysta-slabosc-NATO,wid,18037953,wiadomosc.html?ticaid=116c95&_tictsn=3 [dostęp: 15.02.2016].

⁴⁸ D. A. Shlapak, M. Johnson, *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank. Wargaming the Defense of the Baltics*, RAND Corporation 2016, s. 1.

⁴⁹ Ibidem, s. 1-16.

⁵⁰ S. Żaryn, *Prof. Szeremietiew: Przesmyk suwalski to kluczowe miejsce, jeśli Rosja zechce rozpocząć wojnę. Nasz wywiad*, Wpolityce.pl, 7.10.2015, <http://wpolityce.pl/polityka/267697-prof-szeremietiew-przesmyk-suwalcki-to-kluczowe-miejsce-jesli-rosja-zechce-rozpozacz-wojne-nasz-wywiad> [dostęp: 12.03.2016].

Jeżeli Moskwa zdecydowałaby się na zaatakowanie NATO/UE, to napaść zbrojna skoncentrowałaby się na małych i słabych krajach bałtyckich, przy wykorzystaniu przesmyku suwalskiego, dzięki któremu mogłaby odciąć te państwa od pomocy NATO, przy tym tworząc korytarz lądowy dla swoich wojsk między Obwodem Kaliningradzkim a Białorusią. Biorąc pod uwagę taki scenariusz, Obwód zmieniłby swoje położenie z problematycznego (jako obszaru całkowicie odciętego od FR i przy tym okrążonego przez państwa należące do NATO/UE) na urastający do rangi strategicznego, z punktu widzenia możliwości opanowania państw bałtyckich.

W kwestii bezpieczeństwa Unii Europejskiej, w tym Polski, Litwy, Łotwy i Estonii, kluczowe znaczenie ma aspekt militarny tego obszaru. Warto zauważyć, że w Obwodzie Kaliningradzkim mieści się rosyjskie lotnisko wojskowe oraz stacjonuje Flota Bałtycka⁵¹. Oprócz tego, swoje bazy mają stacjonujące tam siły lądowe oraz jednostki specjalne⁵². Dużym zagrożeniem jawi się również rozmieszczenie raketowych zestawów przeciwlotniczych w rosyjskiej enklawie i systematyczne zbrojenie tego terytorium⁵³. Elementem o charakterze strategicznym dla bezpieczeństwa Polski może okazać się zdobycie przez Rosję Krym (18.03.2014). Niewykluczone, że zostanie on drugim strategicznym przyczółkiem Federacji Rosyjskiej, nie tylko zagrażającym południowej flance NATO, ale i całej Europie Wschodniej⁵⁴.

Podsumowanie

Niebezpieczeństwo dla Polski, wynikające z odbudowy tożsamości imperialnej Rosji, ma dwa mocno sprzężone ze sobą podłoża: sojusznicze i sąsiedzkie.

Pierwsze z nich dotyczy polskiego członkostwa w NATO i sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi oraz przynależności do Unii Europejskiej. Zagrożenie wiąże się z „ingerencją” Zachodu w strefę oddziaływań Kremla oraz polityką prowadzoną przez te organizacje wobec Federacji Rosyjskiej. Co zdają się potwierdzać ostatnie doniesienia NATO oraz niezależnych pracowni analitycznych, które mówią o możliwej konfrontacji NATO+UE vs. FR. W takim przypadku pierwszym zaatakowanym krajem może być terytorium Polski (tzw. przesmyk suwalski). Przesłanką, która potwierdza taką hipotezę jest usytuowanie RP na skraju NATO i UE oraz brak rozlokowanych na jej terytorium poważniejszych baz

⁵¹ M. Bodio, *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005, s. 74.

⁵² R. Ciechanowski, *Rosyjskie siły zbrojne w Kaliningradzie*, „Dziennik Zbrojny”, 11.05.2014, <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,2,6,6819,armie-swiata,potencjal,rosyjskie-sily-zbrojne-w-kaliningradzie> [dostęp: 25.02.2016].

⁵³ K. Czerniewicz, *Obwód Kaliningradzki i Krym czyli ufortyfikowane twierdze Rosji*, Ośrodek Analiz Strategicznych, 28 stycznia 2016, <https://oaspl.org/2016/01/28/obwod-kaliningradzki-i-krym-czyli-ufortyfikowane-twierdze-rosji/> [dostęp: 15.07.2016].

⁵⁴ Zob. ibidem; szerzej: A. Wilk, *Militarne konsekwencje aneksji Krymu*, „Analizy OSW”, 19.03.2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/militarne-konsekwencje-aneksji-krymu> [dostęp: 15.07.2016].

organizacji. Domniemany atak może być pewnego rodzaju sprawdzianem zdolności militarnych i realnych więzi sojuszniczych lub po prostu odzyskiwaniem dawnych obszarów wpływów.

Dodatkowo, zagrożenie można rozpatrywać pod względem agresji nie bezpośrednio na Polskę, lecz takim, w którym terytorium RP posłuży np. do zajęcia państw słabszych, tj. krajów bałtyckich. Atak miałby nastąpić poprzez odcięcie Litwy, Łotwy i Estonii od lądowej pomocy Sojuszu, poprzez stworzenie korytarza suwalskiego, gdzie zostałaby naruszona integralność terytorialna RP. Oprócz tego położenie geograficzne naraża Polskę na sąsiedztwo państw potencjalnie wrogich, pozostających w sojuszu z Federacją Rosyjską (Białoruś), państw niestabilnych (Ukraina) oraz ciągle wzmacnianej militarnie enklawy Obwodu Kaliningradzkiego.

Wnioski dla Polski

Ze szkodą dla strategicznych interesów Rzeczypospolitej Polskiej, Rosja nie porzuciła swoich ambicji dotyczących dominacji w świecie. Polityka zewnętrzna kraju, ukształtowana na gruncie rosyjskiej tożsamości opartej o tradycję imperialną, zorientowana jest na agresywną ekspansję swojej strefy wpływów, w tym na podbój terytorialny (czego wyraźnym i najnowszym przykładem jest Ukraina). Najbardziej zagrożonymi obszarami są państwa byłego bloku wschodniego, należące do strefy wpływów byłego ZSRR. Gdy do tego dodamy czynnik globalny i chęć Rosji do odbudowania swojej pozycji na świecie, dochodzi również zagrożenie dla państw europejskich należących do takich organizacji, jak NATO oraz UE. W tym kontekście Polska, jako dawny obszar oddziaływań Moskwy oraz członek Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej, jest podwójnie narażona na agresywną politykę Kremla. Właśnie dlatego na rządzie polskim ciąży ogromna odpowiedzialność za przygotowanie wszelkich sił i środków, będących w stanie wyeliminować lub maksymalnie zminimalizować skutki polityki zagranicznej Rosji, godzącej w polskie interesy narodowe. Biorąc pod uwagę coraz to silniejszą pozycję FR na świecie „za nadrzędny cel strategiczny państwa polskiego musimy [...] uznać przeciw-działanie odbudowie imperium rosyjskiego w jakiegokolwiek jego formie ideologicznej, ekonomicznej, wojskowej czy politycznej⁵⁵”. Jest to warunek konieczny, by zabezpieczyć żywotne interesy Polski oraz bezpieczeństwo obywateli i terytorium państwa.

Bibliografia

1. *(Mini)słownik BBN*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html>.

⁵⁵ P. Żurawski vel. Gajewski, *Geopolityka...*, op. cit., s. 295.

2. Barabasz A., Piechocki M., *Partnerstwo Wschodnie jako instrument polityki wschodniej UE?*, „Rocznik integracji europejskiej” 2012, nr 6.
3. Bieleń S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.
4. Bodio M., *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005.
5. Bryc A., *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?*, wyd. 2, Warszawa 2009.
6. Bryc A., *Wpływ geopolityki na tożsamość międzynarodową Polski i Rosji*, [w:] *Geopolityka w stosunkach polsko-rosyjskich*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa 2012.
7. Ciechanowski R., *Rosyjskie siły zbrojne w Kaliningradzie*, „Dziennik Zbrojny”, 11.05.2014, <http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,2,6,6819,armie-swiata,potencjal,rosyjskie-sily-zbrojne-w-kaliningradzie>.
8. Cienciera A., *Klasyczne koncepcje geopolityczne*, [w:] *Geopolityka*, red. A. Dybczyński, Warszawa 2013.
9. Czerniewicz K., *Obwód Kaliningradzki i Krym, czyli ufortyfikowane twierdze Rosji*, Ośrodek Analiz Strategicznych, 28 stycznia 2016, <https://oaspl.org/2016/01/28/obwod-kaliningradzki-i-krym-czyli-ufortyfikowane-twierdze-rosji/>.
10. Dubiński P., *Przesmyk suwalski kluczem do planów Rosji. Putin wykorzysta słabość NATO?*, Wirtualna Polska, http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Przesmyk-suwalski-kluczem-do-planow-Rosji-Putin-wykorzysta-slabosc-NATO,wid,18037953,wiadomosc.html?ticaid=116c95&_tictsrn=3.
11. Eberhardt P., *Koncepcja Heartlandu Halforda Mackindera*, „Przegląd Geograficzny” 2011, t. 83, z. 2.
12. Iwańczuk K., *Geopolityczna pozycja Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych*, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006.
13. Iwański T., Wierzbowska-Miazga A., *Rosja przeciwdziała zbliżeniu Ukrainy z Unią Europejską*, „Analizy OSW”, 28.08.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-08-28/rosja-przeciwdziala-zblizeniu-ukrainy-z-unia-europejska>.
14. Konończuk W., *Trudny „Sojusznik”. Białoruś w polityce Rosji*, „Prace OSW” 5/2008.
15. Konończuk W., *Ukraina rezygnuje z podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie: przyczyny i implikacje*, „Analizy OSW”, 27.11.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-11-27/ukraina-rezygnuje-z-podpisania-umowy-stowarzyszeniowej-w-wilnie>.
16. Kościuk L., *Prognozy reakcji Rosji na rozszerzenie NATO*, Toruń 1996.
17. Kuspyś P., *Wspólnota Niepodległych Państw – stan faktyczny i perspektywy*, „Biuletyn Opinii”, kwiecień 2009, nr 10.
18. Lelonek A., *Partnerstwo Wschodnie a geopolityczna rywalizacja o obszar byłego ZSRR między Rosją a Zachodem*, Portal Spraw Zagranicznych, 28 listopada 2013, <http://www.psz.pl/117-polityka/partnerstwo-wschodnie-a-geopolityczna-rywalizacja-o-obszar-bylego-zsrr-miedzy-rosja-a-zachodem>.
19. Materniak D., *Dziwna wojna na Ukrainie*, Portal Spraw Zagranicznych, 29.07.2014, <http://www.psz.pl/127-unia-europejska/dariusz-materniak-dziwna-wojna-na-ukrainie>.
20. Matusiak M., *Gruzińskie wybory. Między silnym państwem a demokracją*, „Punkt Widzenia OSW”, lipiec 2012, nr 29.
21. Menkiszak M., *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW”, 28.03.2014, nr 131.
22. Menkiszak M., *Prozachodni zwrot w polityce zagranicznej Rosji: przyczyny, konsekwencje, perspektywy*, „Punkt Widzenia OSW”, październik 2002.
23. Menkiszak M., *Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys „strategicznego partnerstwa”*, „Prace OSW”, styczeń 2006, nr 22.

24. Menkiszak M., *Wielka Europa. Putinowska wizja (dez)integracji europejskiej*, „Prace OSW”, październik 2013, nr 46.
25. Pełczyńska-Nałęcz K., *Integracja czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów*, „Prace OSW”, kwiecień 2011, nr 36.
26. Rojek P., *Koniec Imperium?*, „Pressje” 2014, teka 37.
27. Shlapak D. A., Johnson M., *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank. Wargaming the Defense of the Baltics*, RAND Corporation 2016.
28. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
29. Śmigieński R., *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM”, 18 lutego 2010, nr 28 (636).
30. *Ukaz Prezidenta Rosyjskiej Federacji ot 31 dekabrya 2015 goda N 685 „O Strategii nacjonalnojbзопасnosti Rosyjskoj Federacji”*, <http://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.
31. Wilk A., *Militarne konsekwencje aneksji Krymu*, „Analizy OSW”, 19.03.2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/militarne-konsekwencje-aneksji-krymu>.
32. Włodkowska A., *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń 2006.
33. *Wojennajadoktrina Rosyjskoj Federacji opublikowana 30 djekabrja 2014 g. data podpisaniya 25 djekabrja 2014 g.*, art. 12, www.rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html.
34. www.pl.wikibooks.org/wiki/Wikipedysta:Szwedzki/Transformacja#/media/File:Cold_war_europe_military_alliances_map_en.png.
35. Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 1 (86).
36. Żaryn S., *Prof. Szeremietiew: Przesmyk suwalski to kluczowe miejsce, jeśli Rosja zechce rozpocząć wojnę. Nasz wywiad*, Wpolarityce.pl, 7.10.2015, <http://wpolarityce.pl/polityka/267697-prof-szeremietiew-przesmyk-suwalski-to-kluczowe-miejsce-jesli-rosja-zechce-rozpoczac-wojne-nasz-wywiad>.
37. Żurawski vel. Gajewski P., *Geopolityka – siła – wola, Rzeczpospolitej zmagania z losem*, Kraków 2010.